

ОГЛЯД ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ З ПРОБЛЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ТУРИСТСЬКОЇ ОСВІТИ

Щука Г. П.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Постановка проблеми. Питання кадрового забезпечення вітчизняного туризму традиційно розглядається наступним чином: успішний розвиток світового туризму, соціально-економічні зміни в українському суспільстві, процеси глобалізації та інформатизації, наміри України щодо розвитку внутрішнього туризму зумовили нові вимоги до професійної підготовки фахівців сфери туризму; вітчизняна система професійної туристської освіти повинна забезпечити підготовку кваліфікованих фахівців відповідно до європейських стандартів; існуючий рівень підготовки випускників туристських спеціальностей не відповідає запитам роботодавців. Далі, в залежності від тематики дослідження вченого та його наукових інтересів, пропонуються шляхи підвищення ефективності підготовки фахівців сфери туризму. Цій «схемі» вже близько двадцяти років.

За цей час у практиці підготовки фахівців сфери туризму відбулися значні зміни: було введено туристські спеціалізації в окремих напрямках підготовки (найбільш масово кадри для індустрії туризму готували в напрямі «Менеджмент»), започатковано напрям підготовки «Туризм», розроблено два покоління галузевих освітніх стандартів, у більшості вищих навчальних закладів країни відкрито туристські спеціальності, оформилася туристологія, проте проблема забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами залишилася не вирішеною.

Звідси, на нашу думку, правомірним буде звернутися до аналізу наукової діяльності вітчизняних туристологів, які повинні забезпечувати практику туристської освіти теоретичним підґрунтям. Нажаль, визначити теоретиків української туристології виявилось досить складно: в країні відсутні спеціалізовані наукові видання, тому результати їх наукових досліджень розпорошені по педагогічних, географічних, економічних та інших часописах; апробація результатів досліджень відбувається на конференціях, знову таки, педагогічної, географічної і т.д. тематики; кількість конференцій з туризму незначна, число їх учасників обмежене, матеріали широкому колу читачів недоступні.

Аналіз останніх досліджень. Щоб визначити китів української туристології, ми звернулися до дисертаційних робіт з проблем професійної туристської освіти, в надії знайти аналіз їх робіт. Проте, виявилось, що більшість досліджень (С. Александрова, М. Галицька, І. Герасимова, І. Кухта, А. Чухарлічева та ін.) такого аналізу взагалі не містять, окремі дослідження (Р. Брига, І. Щоголева та ін.) теоретичні основи професійної підготовки фахівців сфери туризму зводять лише до робіт В. Абрамова, Л. Поважної, Л. Сакун, В. Федорченка та небагатьох інших. Натомість, у представлених авторефератах автори відзначають, що теоретично-методологічну основу їхніх досліджень склали фундаментальні роботи з теорії та практики туристської освіти в Україні О. Бейдика, Т. Борейко, І. Карташевської, В. Лозовецької, О. Любіцевої, Г. Науменко, П. Олійника, М. Скрипника, Г. Цехмістрової, П. Шищенка та ін.

Нажаль, у списку літератури до дисертації дослідники не подають назви цих робіт, нам не вдалося знайти їх і в каталозі Національної бібліотеки України ім. Вернадського, монографії цієї тематики інших авторів теж відсутні, тому рівень розвитку теорії підготовки фахівців сфери туризму в Україні ми визначимо за дисертаційними дослідженнями вітчизняних науковців.

Отже, **мета представленої публікації** – проаналізувати, охарактеризувати, систематизувати наукові доробки українських туристологів з проблем розвитку професійної туристської освіти.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що професійна туристська освіта – зовсім молодий напрям у професійній освіті і наукових досліджень цієї проблематики обмаль, зробити їх системний аналіз виявилось непросто по причині неоднозначності трактування науковцями таких понять як туризм, сфера туризму, туристська індустрія, галузь туризму тощо.

Виходячи з результатів останніх наукових досліджень, в яких подаються визначення понять «туристська освіта», «сфера туризму», «туристична індустрія», *туристська освіта* – це підготовка фахівців до роботи в закладах розміщення, підприємствах харчування, на транспорті, на об'єктах розваг, пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення, в організаціях, що здійснюють турсервіс та турагентську діяльність, надають екскурсійні послуги та послуги гідів-перекладачів [1, с. 17]. Цілком очевидно, що організувати процес підготовки фахівця такого широкого профілю в межах напрямку підготовки «Туризм» неможливо і недоцільно.

На практиці все різноманіття туристських спеціалізацій було зведено (2002 р.) до двох спеціальностей «Туризм» та «Готельне господарство», перша з яких включала турсервіс, екскурсознавство, частково рекреацію, менеджмент та економіку туризму, інформатику; друга – гостинність, частково рекреацію, менеджмент та економіку готельного господарства, інформатику. Обидві спеціальності входили до напрямку підготовки «Туризм», тому дослідниками розглядалися як складові туристської освіти. В результаті реорганізацій (2007; 2010 рр.) спеціальність «Готельне-господарство» було перетворено на напрям підготовки «Готельно-ресторанна справа» і переорієнтовано на сферу обслуговування.

Ряд вітчизняних дослідників (Л. Соловей, Г. Зайчук, Т. Сокол та ін.) до системи туристської освіти також відносять спеціалізації туристського профілю, що існують у межах інших напрямів підготовки: «Менеджмент», «Маркетинг», «Фізичне виховання. Спорт», «Економіка підприємства», «Екологія», «Географія» та ін..

Дискусійним залишається питання підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму в напрямі підготовки «Туризм». Відсутність у вітчизняній системі професійної освіти окремого напрямку підготовки фахівців з

рекреації дозволяє готувати цих спеціалістів і в системі туристської освіти (дослідження В. Шафранського), і в системі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту (дослідження А. Коноха). Таким чином, вітчизняними туризмологами до цього часу не визначені рамки туристської освіти.

На нашу думку, нам необхідно взяти до уваги досвід інших країн: а) розмежувати процес підготовки фахівців сфери туризму та сфери гостинності (працівників готельно-ресторанних підприємств); б) до системи туристської освіти не включати різноманітні туристські спеціалізації, реалізовані в навчальному плані однією-двома навчальними дисциплінами, тому що загальнопрофесійна (галузева) підготовка фахівця не повинна здійснюватися за рахунок варіативної частини і залежати від позиції та можливостей навчального закладу; в) ввести окремий напрям підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму, або ж готувати їх як фахівців фізичної культури і спорту, оскільки їх професійні більш подібні, а організація їх підготовки на напрямі «Туризм» передбачає внесення достатньо суттєвих і недоцільних змін до процесу підготовки, починаючи з відбору абітурієнтів, від яких повинна вимагатися відмінна фізична підготовка, введення в навчальні плани дисциплін медико-біологічного блоку та ін., закінчуючи організацією навчальних і залікових походів різних категорій складності та табірних зборів.

Обмеживши таким чином область нашого пошуку, ми нарахували лише 17 дисертаційних робіт цієї тематики, захищених до к. 2011 р., тому є можливість зробити не лише загальний аналіз, але й короткий огляд найбільш значимих, на наш погляд, досліджень.

Першим у цьому списку за ґрунтовністю та важливістю для подальшого розвитку вітчизняної системи професійної туристської освіти, є дисертаційне дослідження В. К. Федорченка «Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму» (2005 р.), в якому було представлено теоретичне обґрунтування, результати експерименту по перевірці концепції неперервної туристської освіти та модель ступеневої підготовки фахівців туристської галузі. Цілком очевидно, що дослідник, намагаючись охопити велике коло питань (аналіз теоретико-методологічних проблем розвитку туризму та туристської освіти в Україні та світі, визначення нормативно-правових, інформаційних, фінансових і т. д. основ концепції неперервної туристської освіти, побудова моделі компетентності професіонала сфери туризму тощо), частину з них подав поверхово, схематично, тому по кожній з позицій можна висловити ряд зауважень. Проте, це абсолютно не зменшує значимість роботи.

До робіт, які присвячені проблемам професійної туристської освіти в цілому, ми віднесли також дослідження Л. Соловей «Становлення вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму (друга половина ХХ століття)» [1], в якому авторка обґрунтувала еволюцію змісту і форм організації підготовки майбутніх фахівців сфери туризму в Україні. Незважаючи на те, що хронологічні рамки дослідження охоплюють лише II пол. ХХ ст. і обмежуються територією України, дослідниця розглянула становлення вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму з к. ХІХ ст. дотепер і вдалася до аналізу генезу туристської освіти в світі. Крім того, було запропоновано періодизацію основних етапів становлення вітчизняної системи туристської освіти, яка дуже нагадує нам періодизацію, представлену в роботі В. Федорченка [2, с.13-14], а в кінці, на основі аналізу напрямку підготовки «Менеджмент», виявлено низку проблем, що гальмують подальший розвиток вітчизняної системи підготовки фахівців сфери туризму.

Окремо варто назвати роботи, в яких вивчається досвід організації підготовки фахівців сфери туризму за кордоном: Л. Кнодель «Система підготовки кадрів для сфери туризму в Німеччині» (1998 р.) та «Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації» (2007 р.), Л. Чорна «Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США» (2009 р.). Дослідниці виявили тенденції розвитку професійної туристської освіти в світі, охарактеризували технології організації навчального процесу за кордоном, зупинилися на визначенні туристських спеціалізацій та кваліфікацій у різних країнах, вимогах туристського ринку праці до фахівця тощо. Нажаль, заявлені як порівняльно-педагогічні дослідження, роботи мають описовий характер, їх результати не отримали подальшої реалізації у вітчизняній практиці підготовки фахівців сфери туризму.

Варто відзначити, що вивчення закордонного досвіду досить популярне серед вітчизняних туризмологів. Так, останнім часом Рада з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології затвердила теми, об'єктом дослідження яких виступає туристська освіта Канади (І. Сандовенко, Н. Жорняк), Австралії (Т. Биць), Польщі (Л. Польова, О. Кульчицька), Швейцарії (Н. Закордонець, Ю. Буднік), Австрії (А. Волкова), Ірландії (А. Волкова, Л. Гук), Угорської Республіки (О. Захожа), країн Східної Європи (І. Ваврів), Туреччини (М. Чикалова, І. Макеева), Франції (О. Паламарчук, Ю. Буднік), Нової Зеландії (Л. Єрмак), Чехії (В. Захарченко) [3].

Другим за популярністю напрямом дослідження вітчизняних туризмологів виступає проблема формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців туризму. Так, С. Александрова працювала над визначенням педагогічних умов, які забезпечують високий рівень формування професійно-комунікативної компетентності, І. Щоголева розібралася з тим, як це організувати в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, І. Герасимова довела необхідність урахування при цьому гендерної належності студентів, М. Черезова досліджувала проблему формування культури професійного спілкування на прикладі підготовки екскурсіводів. Питання формування готовності до іншомовного спілкування розробляли М. Галицька та І. Кухта. Над різними аспектами формування комунікативних компетенцій виявили бажання також працювати Ю. Ященко, В. Гужвинський, Н. Кобзар, М. Милогородська, І. Савчек, Л. Шевніна, О. Баглай, І. Гончарова, О. Нестерева, Ю. Матвійів-Хозинська, Н. Митник та ін. [8], тому найближчим часом це буде найбільш досліджена сторона процесу підготовки фахівців сфери туризму. Це дуже добре, що майбутні фахівці з туризму будуть гарно говорити, але хотілося б знайти відповідь на питання, що ще вони повинні вміти, адже за відсутності освітньо-кваліфікаційних характеристик, до цього часу залишаються невизначеними інші їхні професійні компетенції.

Серед інших проблем, над якими працювали вітчизняні дослідники, стали екологічна підготовка майбутніх менеджерів з туризму (О. Фастовець), методика навчання їх створення англомовних туристичних проектів (А. Чуфарлічева) та педагогічні умови організації навчальної практики (Н. Хмілярчук).

Якщо представлені роботи розглянути, розподіливши їх за рівнем організації педагогічного процесу, то виявиться, що лише одне дослідження Р. Брик присвячене проблемі підготовки фахівців з початковою професійною туристською освітою: агентів з організації туризму. І хоча ми не розділяємо точку зору автора, який підготовку кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста та бакалавра об'єднує в один (II-й) рівень професійної туристської освіти, зроблений ним аналіз підготовки робітничих кадрів для сфери туризму країни, визначення професійної компетентності агента з організації туризму та педагогічних умов її формування заслуговують, як мінімум, на увагу.

Підготовці фахівців сфери туризму з середньою професійною освітою присвячена робота М. Черезової. Щоправда, дослідниця не зупиняється на питаннях організації середньої професійної освіти в туризмі та формування її змісту в коледжі туристського профілю. Визначені нею особливості підготовки майбутніх фахівців туризму у ВНЗ I-II рівнів акредитації ми схильні розглядати як загальні риси, характерні для організації та здійснення навчально-виховного процесу в навчальних закладах цього типу. Проте, робота цікава розробленою моделлю процесу формування культури професійного спілкування екскурсоводів.

Інші дванадцять робіт присвячені різним аспектам підготовки фахівців сфери туризму з вищою професійною освітою, як ми відзначали, більша їхня частина має дидактичне спрямування.

Післядипломна професійна освіта в туризмі вивчалася лише Л. Грибовою, яка дослідила організаційно-методичні умови ефективного підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму та гостинності, довела необхідність урахування особливостей професійної діяльності та попереднього досвіду слухачів курсів підвищення кваліфікації, активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності цих фахівців на основі використання різних методів навчання.

Висновок. Проведений нами аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних науковців з проблем підготовки фахівців сфери туризму дозволяє зробити наступні висновки: кількість цих досліджень незначна; присвячені вони в основному різним аспектам підготовки фахівців у вищих навчальних закладах; серед усіх професійних компетенцій фахівця сфери туризму найбільш дослідженими є комунікативні компетенції та умови їхнього формування.

В результаті відсутності системи та координації наукових досліджень цієї проблематики більшість актуальних питань професійної туристської освіти (обґрунтоване визначення спеціальностей та спеціалізацій, встановлення професійних компетенцій фахівця сфери туризму, побудова моделі цього фахівця та ін.) залишаються поза увагою дослідників. Науковці путаються в основних поняттях та дефініціях туризму. Теорія професійної туристської освіти значно заборгувала перед практикою. Затверджені теми дисертаційних робіт свідчать, що найближчим часом ситуація не зміниться.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з вивченням досвіду організації наукових досліджень з проблем підготовки фахівців сфери туризму за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Соловей Л. С.** Становлення вітчизняної системи підготовки сфери туризму (друга половина XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Соловей Людмила Сергіївна. – К., 2011. – 258 с.
2. **Федорченко В. К.** Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Володимир Кирилович Федорченко; Ін-т пед-ки та псих-ї проф. освіти. – К., 2005. – 872 с.
3. **Протоколи** засідань Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні [Електронний ресурс] // Національна академія педагогічних наук України. – Режим доступу : <http://naps.gov.ua> (Дата звернення 23.07.2012 р.)